

ANTİK DERGİSİ

Sayı/Issue:1

Ocak/January 2026

OSMANLI PALEOGRAFYASI ve TARİH BİLİMİ ARASINDAKİ İLİŞKİ THE RELATIONSHIP BETWEEN OTTOMAN PALAEOGRAPHY and HISTORY

Yusuf EROĞLU*

Öz

Osmanlı paleografyası, Osmanlı yazı kültürünü, el yazmalarını ve kitabeleri çözümleyerek tarihî belgelerin okunmasını sağlayan bilim dalıdır. Bu çalışma, Osmanlı paleografyasının tarih yazımı ve tarihî olayların analizine sağladığı katkıları ele almaktadır. Osmanlı belgelerinin dilsel ve görsel özellikleri, dönemin kültürü, yasaları, savaşları ve sosyal yapısı hakkında tarihçilerin bilgi edinmesine olanak tanımaktadır. Çalışmada kağıt türleri, yazı stilleri ve Osmanlı paleografyasının öğrenilme yolları üzerinde durulmuştur. Ayrıca modern dönemde yapay zekâ uygulamalarının paleografya üzerindeki etkileri de tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Paleografyası, Tarih Yazımı, El Yazmaları, Yazı Stilleri, Kağıt Türleri

Abstract

Ottoman paleography is the scientific discipline that analyzes Ottoman writing culture, manuscripts, and inscriptions, enabling the reading and interpretation of historical documents. This study examines the contributions of Ottoman paleography to historiography and the analysis of historical events. The linguistic and visual characteristics of Ottoman documents provide historians with insights into the period's culture, laws, wars, and social structure. The study focuses on paper types, writing styles, and methods for learning Ottoman paleography.

Furthermore, the impact of artificial intelligence on paleographic studies in the modern era is discussed.

Keywords: Ottoman Paleography, Historiography, Manuscripts, Writing Styles, Paper Types

Giriş

Osmanlı devletinde tarih yazımı, özellikle II. Murad dönemiyle birlikte belirginleşmiştir. Bu dönemde Aşıkpaşazade tarafından kaleme alınan *Tevârîh-i Âl-i Osman* veya *Aşıkpaşazade Tarihi*, Osmanlı tarih yazımının temel örneklerinden biridir.¹ Bu ve benzeri eserler, Türkçe, Arapça ve Farsça kelimeler içerdiğinden, dönemini anlamak ve analiz etmek tarihçiler için zorluk arz etmektedir. Bu noktada paleografya bilimi devreye girmektedir. Paleografya, genel hatlarıyla eski yazışmaları ve dilleri inceleyen bir bilim dalı olarak, tarihî belgelerin incelenmesi ve analiz edilmesinde tarihçilerin başvurabileceği temel disiplinlerden biridir.²

Osmanlı paleografyası, Osmanlı Devleti'nin yazı stilini, el yazmalarını ve kitabeleri çözümleme yöntemlerini kapsar. Altı yüzyıllık Osmanlı geleneğinde oluşan yazı stili ve yazı kültürü, tarihçi ve edebiyatçılar için dönemin sosyal ve kültürel yapısını anlamada önemli bir araçtır.

Osmanlı Paleografyasını Oluşturan Unsurlar

1. Kağıt Türleri

Osmanlı Devleti'ne kağıt üç ana kaynaktan temin edilirdi:³

a) Doğu Menşeli Kağıtlar: Asya kökenli bu kağıtlar, genellikle kalitesiz ve sarı renkteydi. Boyutları, gönderilen fermanların uzunluğuna uygun olacak şekilde büyük tutulurdu. En verimli türleri "haşehi" ve Şam'da üretilen "dımışk" kağıtlarıdır.

b) Batı Menşeli Kağıtlar: Avrupa'da üretilen bu kağıtlar beyaz renkte ve daha kaliteli olup devlet iç işlerinde yaygın olarak kullanılmıştır. Livorno limanından gelmeleri nedeniyle Osmanlı'da "Alikurna" olarak anılmıştır. Bu kağıtlarda genellikle filigranlar bulunur.

¹ TDV İslâm Ansiklopedisi, "Aşıkpaşazade", İstanbul 1991, c.4, s.6–7.

² Abdülkadir Özcan, *Tevârîh-i Âl-i Osman ve Osmanlı Tarih Yazımı*, İstanbul 2005, s.12.

³ Mübahat Kütükoğlu, *Osmanlı Diplomatası*, İstanbul 1997, s.24–25.

c) Osmanlı Üretimi Kağıtlar: Doğu tarzında üretilen ve yüksek maliyetli olan bu kağıtlar Bursa ve İstanbul'daki kağıthanelerde üretilmiştir. Üretim maliyeti, bir işçinin ücretinin bir koyuna denk gelmesine eşdeğerdi.

2. Yazı Stilleri

Osmanlı yazı sanatında kullanım alanına göre çeşitli yazı stilleri geliştirilmiştir. Hattatlar, belgelerden cami kitabelerine, mezar anıtlarından kılıçlara kadar farklı alanlarda bu yazı stillerini hem estetik hem bilgilendirici amaçlarla kullanmışlardır.⁴

Aklam-ı Sitte olarak bilinen başlıca yazı türleri şunlardır: Sülüs, Nesih, Tevki', Rika', Muhakkak, Reyhani, Ta'lik, Divan ve Siyakat. Her yazı stili, hem form hem işlev açısından farklılık göstermektedir.

Örneğin:

Sülüs: Kitabeler ve resmi belgelerde yaygın kullanılmıştır; zarif ve akıcı bir yapıya sahiptir.

Nesih: Kitap yazımında ve Kur'an-ı Kerim'de tercih edilmiştir; okunabilirliği ön plandadır.

Rika': Günlük yazışmalarda hızlı ve bitişik olarak kullanılır.

Divan: Padişah buyruklarının yazımında kullanılır; Tevki' ve Ta'lik özelliklerini taşır.

Siyakat: Okunması zor, noktasız ve kısaltmalı yazı türüdür.

Osmanlı Paleografyası ve Tarih Yazımı

Paleografinin tarih disiplinine katkısı, yalnızca yazıların okunmasıyla sınırlı değildir. Belgelerin kağıt türü, yazı stili ve filigran özellikleri, dönem kültürü, sosyal yapı, yasalar ve savaşlar hakkında bilgi sunar.⁵ Osmanlı paleografyası, tarihçilerin belgeleri doğru şekilde analiz etmesini sağlar ve tarihî olayları mekânsal ve kültürel bağlamda yorumlama olanağı tanır.

⁴ A. Vahap Yıldız, "Osmanlılar'da Yazı Çeşitleri", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl 17, Sayı 28, 2012.

⁵ Mübahat Kütükoğlu, *Belgelerin Dili*, İstanbul 2003, s.55–69.

Osmanlı Paleografyasının Öğrenilme Yöntemleri

- a) Üniversitelerde lisans ve ön lisans dersleri aracılığıyla,
- b) Halkevleri veya özel kurslarla,
- c) Çevrimiçi eğitim programları ile Osmanlıca ve paleografya öğrenilebilir.

Eğitim, sürekli pratik ve kapsamlı kaynak taramasını gerektirir. Yazı stillerine göre kelime yazılışlarını ve anlamlarını öğrenmek zaman alıcı bir süreçtir.⁶

Gelecek Perspektifi

Günümüzde yapay zekâ, matbu metinleri çözümleyebilmekle birlikte Rika ve Siyakat gibi el yazısı belgeleri insan müdahalesi olmadan okuyamamaktadır. Devlet daireleri ve arşivlerde Osmanlıca bilen uzmanlara ihtiyaç duyulmaktadır. Paleografya, geçmiş dönem belgelerinin çözümlenmesi yoluyla tarihî, kültürel ve sosyal analizlere olanak sağlar.⁷

Sonuç

Osmanlı paleografyası, sadece bir yazıyı okumak değil, aynı zamanda o yazının tarihî, kültürel ve toplumsal bağlamını anlamayı sağlayan disiplinler arası bir bilim dalıdır. Tarihçilerin Osmanlı dönemi olaylarını ve belgelerini anlamasında vazgeçilmez bir araçtır. Paleografinin gelişimi, Osmanlı tarihinin daha doğru ve kapsamlı yorumlanmasını mümkün kılmaktadır.

⁶ Osmanlı Vesikalarında Kullanılan Kağıt, Kalem, Mürekkep ve Nâmelerin Teçhizi, İstanbul 1999, s.229.

⁷ Hattat Ahmet, *Osmanlı Paleografyası ve Modern Yöntemler*, Ankara 2018, s.34–45.

KAYNAKLAR

Abdülkadir Özcan, Tevârîh-i Âl-i Osman ve Osmanlı Tarih Yazımı, İstanbul 2005.

A. Vahap Yıldız, “Osmanlılar’da Yazı Çeşitleri”, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl 17, Sayı 28, 2012.

Hattat Ahmet, Osmanlı Paleografyası ve Modern Yöntemler, Ankara 2018.

Mübahat Kütükoğlu, Osmanlı Diplomatiği, İstanbul 1997.

Mübahat Kütükoğlu, Belgelerin Dili, İstanbul 2003.

Osmanlı Vesikalarında Kullanılan Kağıt, Kalem, Mürekkep ve Nâmelerin Teçhizi, İstanbul 1999.

TDV İslâm Ansiklopedisi, “Aşıkpaşazade”, İstanbul 1991, c.4.
